

**Aydın
Mədətoğlu**

*Filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru*

Bizim yazar

*Hər bir xalqın, mil-
lətin tarixi missiyası onun gü-
cü, yaratdığı mədəniyyəti,
qurduğu dövlət və imperator-
luqlarla ölçülürsə, hər bir fər-
din gücü - qüdrəti onun fiziki
və mənəvi enerjisi də mən-
sub olduğu və milli
mədəniyyətə xidməti ilə ölçü-
lür. Bu baxımdan bəşər tarixi-
nə istiqamət verən Türklər
dünya xalqları içərisində bi-
rinci yerlərdən birini tutduğu
kimi, tarixi şəxsiyyətlər içəri-
sində də Böyük Türk Xaqanı
Əmir Teymur birinci yerlər-
dən birini tutur.*

*"Hər millətin tarixi mey-
danda. Əcnəbilər "Böyük İskə-
kəndər", "Böyük Napoleon" -
deyə öz qəhrəmanlarına abi-
dələr yapdırır, heykəllər tikdi-
rirlər. Fəqət bizlər! "Bizlər isə,
Çingiz kimi Cahangirləri, Tey-
mur kimi qəhrəmanları xur-
xar, canavar deyər ləkələmək
istəyirik"-deyə, böyük mütə-
fəkkir Hüseyin Cavid nə qədər
haqlıdır. Çünki "biz özümü-
zə, qövümü-üzə, irqimizə, tarixi-
mizə yabançıların gözümüzə
taxdığı gözllüklə baxırıq. Əgər
Türkləri, Türklərin keçmişini
olduğu kimi görmək istəsək
yabançıların taxdığı gözllüyü
qırıb ataraq, tariximizə öz
Türk gözümüzə baxmalıyıq.
Yeni babalanımızın buraxdığı
əsər və vəsiqələri tədqiq edib,
ona görə hökm verməyə çə-
lişməliyik". (Yusuf Akçura,
Bax:Ahmet Temir, Yusuf Ak-
çura, Ankara, 1987, səh 65)*

Bizlər də məhz bu böyük
Türkçü ideoloqların fikir və
düşüncələri işığında tarixi-
mizi incələməli, dahi şəx-
siyyətlərimizi, o cümlədən
də Türk birliyi ideyasının
həyata keçiricisi, məfkurəvi
Türk dövləti olan Turanın
savaşçısı və yaradıcısı əzə-
mətli Türk Xaqanı Əmir Tey-
muru özünə layiq şəkildə
tədqiq edib gec de olsa öz
millətimizə və bəşəriyyətə
təqdim etməliyik.

Əmir Teymur 8 aprel
1336-cı ildə Səmərqəndin
Güneyindəki Keş (indiki
Şəhri-Səbz) şəhərində ana-
dan olmuşdur. Atası Əmir
Turağay, anası Təkinə Xa-
tundur. Atası Əmir Turağay
Barlas Türk boyunun başbu-
ğu olmuşdur. Səmərqənd və
Keş bölgələrində hakim
mövqedə olan Barlas Türk
boyu o dövrdə Cığatay Xan-
lığının tabeliyində idi. Çin-
gizozğullarından qalma bir
xanlıq olan Cığatay Xanlığı
da Qızıl Orda Xanlığı kimi
artıq bir Türk dövləti duru-
muna gəlmişdi.

Cığatay xanlığı içərisin-

də qarışıqlıqlar çı-
xınca Teymurun
atası Əmir Tura-
ğaydan sonra Bar-
las boyunun baş-
buğu olan əmisi
Hacı Barlas Keş-
dən qaçaraq Xora-
sana getdiyindən
Barlas boyuna
Teymur "Bəy" ola-
raq başçılıq etmə-

*Teymur Bəy yavaş-yavaş
güclənərək şəhəri yenidən
ələ keçirmiş, az sonra Buxa-
raya da sahib olunca Mir
Hüseyn güclü ordu ilə Hücu-
ma keçdiyindən Teymur Bəy
Xorasana çəkilməmiş, orada
müxtəlif bölgələri dolaşa-
raq, yeni bir ordu yaratmış
və yenidən Mir Hüseyn
onunla yaxınlaşaraq dostluq
münasibətlərini bərpa etmiş*

1376-cı ildə Toxtamış Qızıl
Orda dövlətini yenidən can-
landırmaq üçün Səmərqənd-
də gələrək Əmir Teymurdan
Ağ Orda hökmdarı Urus xa-
na qarşı yardım istəmiş,
Teymur da Orta Seyhun böl-
gəsində bulunan Otrar, Çab-
ran və Sığnaq şəhərlərini
Toxtamışın ixtiyarına ver-
mişdi. Toxtamış Ağ Orda ilə
savaşda iki dəfə məğlub

dur. 1387-ci ildə Toxtamış
Dərbənd üzərindən Azərbay-
cana girərkən Teymurun oğ-
lu, Azərbaycan valisi Miran-
şah Toxtamışın qarşısını al-
mış, onu önünə qataraq qo-
valamış və bir çox əsir ələ
keçirmişdi. Əmir Teymur
Çingiz nəslinə hörmət əla-
məti olaraq əsirləri bağışla-
mış, Toxtamışa xəbərdarlıq
etmişdisə də onun xəbərdar-

Turani gerçəkləşdirən böyük Türk xaqanı - Əmir Teymur

yə başlamışdır. Teymur Bəy
bu hərəkətini alqışlayan
Cığatay Xanı Tuğluq Tey-
mur onun dəstəkləmişdi. Ci-
ğatay birlikləri başqa bölgə-
lərə getdiyindən Əmisi Hacı
Barlas öz dəstəsi ilə geri
dönmüş, lakin Teymur Bəy
əmisinə qarşı çıxdığından
Teymurun ətrafındakı əskər-
lər onu tərək etmiş, ələcsiz
qalan Teymur Bəy əmisinin
yanına getmiş və ondan üzr
istəmişdi.

Cığatay Xanı Tuğluq geri
dönünce, Hacı Barlas yeni-
dən Xorasana qayıtmış və
orada üsyançılar tərəfindən
qətlə yetirilmişdir. Bundan
sonra Cığatay Xanı oğlu İlyas
Xocanı Türküstanə vali
təyin etmiş Əmir Bəyciki
ona birinci, Teymur Bəyi isə
ikinci yardımçı göndərmiş-
di. Bu vəziyyətə hirslənən
Teymur Bəy yeznəsi Kabil
hökmdarı Mir Hüseynin yan-
ına getmiş, onunla birləşə-
rək güclü bir ordu yaratmış-
dılar. Birləşmiş ordular Qun-
duz bölgəsindən keçərək
Türküstanə daxil olmuş, on-
lara qarşı çıxan Cığatay or-
dusunu məğlub edərək, Keş
şəhərini ələ keçirmiş, İlyas
Xocanı İli Bölgəsinə qaçma-
ğa məcbur etmişdilər. Tey-
mur Bəy Mir Hüseynlə birgə
İlyas Xocanı Xocəndə qədr
qovaraq, Daşkənddə qərar-
laşmışdılar. Beləliklə Tey-
mur Bəyin bu ilk səfəri ilə
Türküstan Moğollardan qur-
tulmuş, Cığatay xanədanı-
nın nüfuzu bir qədər qırıl-
mışdır.

*Atası Tuğluq Teymurun
ölümündən sonra hakimi-
yət başına keçən Türküstan
valisi İlyas Xoca 1364-cü il-
də yeni və güclü bir ordu ilə
Teymur Bəyi və Mir Hüseyni
yənmiş, Mir Hüseyn Qundu-
zun quzeyinə, Teymur Bəy
isə Bəlxə doğru qaçmağa
məcbur olmuşdu. Cığatay
xanı İlyas Xocanın 1365-ci
ildə bir Duğlat Əmiri tərəfin-
dən öldürülməsi ilə Teymur
Bəy və Mir Hüseyn yenidən
Türküstanə sahib çıxmışdı-
lar. Mir Hüseynin bacısı, Te-
mur Bəyin arvadı öləndən
sonra, onların arasındakı
əlaqə sarsılmış və Mir Hü-
seyin Teymur Bəyi Karaşi-
dən uzaqlaşdırmışdı.*

*və özü Əfqanıstana çəkil-
mişdi.*

Teymur Bəy ərazidəki
Türk boylarını öz ətrafında
toplayaraq gücləndikdən
sonra Mir Hüseyni məğlub
edərək, onu əsir götürmüş,
Mir Hüseyn hər şeydən çə-
kilərək, Həccə getmək üçün
Teymurdan icazə almışdır.
Yolda ikən yanındakılar Mir
hüseyni öldürərək, Bəlx ca-
maatını qılıncdan keçirmiş,
şəhəri yağmalamışdılar.

Öncə İl, Ulduz, Fərqəne
bölgələrini və Bəlx şəhərini
ələ keçirməklə Teymur Bəy
Türküstan və bütün Orta
Asiyanın hökmdarı olmuş-
dur. 1370-ci ildə 34 yaşında
hökmdar elan olunan Əmir
Teymur özünü Çingiz Xanın
varisi kimi göstərsə də, Çin-
giz Xanın nəslindən olan
Uyğur hökmdarı Xızır Xanın
qızı ilə evlənsə də, o Moğol
hakimiyyətinə son qoyaraq,
bölgədə çoxdan gözlənilən
Türk hakimiyyətini yenidən
bərpa etməyə müvəffəq ol-
muşdur.

Əmir Teymur əsasən
Türklərdən ibarət ordusu ilə
bütün Türküstan ərazisini
vahid dövlət ətrafında bir-
ləşdirdikdən sonra ilk olaraq
Əfqanıstan və Doğu İrani,
1381-ci ildə Xorasani, Şiraz
və Kirmani, İraqın ərəb böl-
gəsini, Azərbaycanı, Mardin
və Diyarbəkrdən keçərək
Gürcüstanı işğal edərək Qı-
zıl Orda Xanı Toxtamışın
üzərinə yürümüşdü. Hələ

olub, yenidən Əmir Teymura
sığınmış, Əmir Teymur Toxta-
mışın bir şey edə bilmədi-
yini görüb, özü Urus Xanın
üzərinə yürümüş, onu məğ-
lub etmişdir. Əmir Teymu-
run yardımı ilə Qızıl Orda
Xanlığını ələ keçirən Toxta-
mış, Ağ Orda Xanlığı ilə Qı-
zıl Orda Xanlığını bir araya
gətirərək Cuci ulusunu Batı
Xanın dövründə olduğu kimi
yenidən tək xanın hakimi-
yəti altında birləşdirməyə

liğna baxmayaraq Toxtamış
Seyhun sərhəddinə hücum
edərək, Çabran şəhərini da-
ğıtılmışdı. Bunu eşidən Əmir
Teymur Qərb yürüşünü təxi-
rə salaraq geri dönmüş,
Teymurun geri döndüyünü
eşidən Toxtamış qaçmışdı.
Müəyyən bir vaxtdan sonra
Toxtamışın yenidən Dər-
bənd üzərindən Şirvana hü-
cum etməsindən qəzəblənən
Teymur Misir səfərini yarım-
çıq qoyaraq 1395-ci ildə

müvəffəq olmuşdu.

Moskva knyazı Dmitri,
Kulikova savaşında Mamay
Xanı məğlub etmişdisə də
yeni Xan Toxtamış öncə Ma-
mayı, 1382-ci ildə isə Dmitri-
ni məğlub edərək Moskva-
nı tutmuş, dövlətini Seyhun-
dan Dnestrə, Otrardan Kiye-
və qədər böyüdükdən Əmir
Teymurun himayəsindən
çıxmağa çalışmışdı. O, Tey-
murun ona etdiyi yaxşılıqları
unudaraq Litva knyazlığı,
Misir Məmlük Türkləri və
hətta Osmanlı Sultanı İldırım
Bəyazıdlə əlaqə yaratmış və
Əmir Teymura qarşı çıxmış-
dı. Bütün Qızıl Orda Xanları
kimi Azərbaycanın zəngin-
liklərini ələ keçirmək istəyən
Toxtamış da Əmir Teymurun
uzaqda olduğunu düşünə-
rək, bölgəyə hücum etmiş,
Təbrizə qədər irəliləmiş, öl-
kəni yağmalayaraq geri dön-
müşdü. 1386-cı ildə Əmir
Teymurun Azərbaycana gəli-
şi iki dövlət arasındakı çə-
tişmanın başlanğıcı olmuş-

Toxtamışın üzərinə yürümüş
və onu taxt-tacdan məhrum
etmişdi.

*1398-ci ildə Hindistan
səfərinə çıxan Əmir Teymur
ilk öncə İndus hövzəsini ələ
keçirən nəvəsi - Məhəmməd
birgə Hindistana da-
xil olarkən Dehli Türk Sulta-
nı Mahmudun ordusu ilə
qarşılaşmış, Hindlilərin dö-
yüş filləri Teymur süvariləri-
nin qarşısında duruş gətirə
bilməmiş, döyüş meydanı
kəsik xortumlar və ölü fillər-
lə dolmuşdu. Teymur böyük
bir törənlə Dehli şəhərinə
girərkən, Sultan Mahmud
Qucurat Krallığına sığınmış,
din adamlarının xahişi ilə
xalq bağışlanmış, 200 illik
Türk Sultanlığının xəzinəsi
Teymurun əlinə keçmişdi.
Dehliyə Xütbəni öz adına
oxutduran Əmir Teymur
Hindistan imperatoru kimi
iki həftə sonra böyük qəni-
mət və fillərlə geri dönmüş-
dü.*

(ardı gələn sayımızda)